

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Procederende belangenorganisaties in de polder: een interdisciplinair perspectief op de toegang tot de rechter

Stolk, R.

Citation

Stolk, R. (2024, April 23). *Procederende belangenorganisaties in de polder: een interdisciplinair perspectief op de toegang tot de rechter*. Meijers-reeks. Uitgeverij Paris, Zutphen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3748024>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3748024>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Procederende belangenorganisaties in de polder

Procederende belangenorganisaties
in de polder

Een interdisciplinair perspectief op de toegang
tot de rechter

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van rector magnificus prof.dr.ir. H. Bijl,
volgens besluit van het college voor promoties
te verdedigen op dinsdag 23 april 2024
klokke 16.15 uur

door

Rowie Stolk

geboren te Zwijndrecht

in 1993

Promotores: prof. mr. Y.E. Schuurmans
 prof. mr. J. Uzman

Promotiecommissie: prof. mr. T. Barkhuysen
 prof. mr. B.J. van Ettekoven (Universiteit van Amsterdam)
 prof. mr. R.A.J. van Gestel (Tilburg University)
 prof. mr. drs. A.E.M. Leijten (Tilburg University)
 prof. mr. R. Reinhout (Universiteit Utrecht)

Dit onderzoek was mede mogelijk dankzij een bijdrage van het Swaantje Mondt Fonds (LUF) voor een onderzoeksverblijf aan de University of California, Los Angeles (Verenigde Staten).

Opmaak binnenwerk: Anne-Marie Krens – Tekstbeeld – Oegstgeest

ISBN 978 94 6251 348 8
NUR 820

© 2024 R. Stolk | Uitgeverij Paris bv, Zutphen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische vervoelvoudingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl).

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Woord vooraf

Met veel plezier heb ik aan dit onderzoek gewerkt. Het zoeken naar verbanden, aanbrengen van structuur en oplossen van puzzels is waarom ik in de wetenschap ben gaan werken. Dit onderzoek bood me bovendien de kans om antwoorden te zoeken op vragen die me als studerend medewerker bij de De Brauw Blackstone Westbroek al hadden beziggehouden. Toen ik daar mocht meedenken over de processtrategie voor een belangenorganisatie, worstelden we met de vraag of we naar de bestuursrechter of de burgerlijke rechter moesten, met een individuele procespartij of met een belangenorganisatie, en of we ons dan zouden richten op de regel of de individuele uitvoering daarvan. Dit proefschriftonderzoek bood me de gelegenheid om te abstraheren van die ene zaak naar het bredere fenomeen van procederende belangenorganisaties. Het resultaat daarvan ligt nu voor u, maar was niet tot stand gekomen zonder de aansporingen, inspanningen en steun van een heel aantal mensen.

Allereerst mijn promotoren: Ymre Schuurmans en Jerfi Uzman. Als masterstudent raakte ik al geïnspireerd door Ymres oratie over de spanning tussen de individuele focus van het bestuursprocesrecht en de bovenindividuele focus van maatschappelijke kwesties. Bij Jerfi volgde ik een tutorial over *public interest litigation* en leerde ik zelf na te denken over, in plaats van enkel te herhalen, wat ons tijdens de rechtenopleiding was aangeleerd. Na mijn masterscriptie, geschreven onder begeleiding van Ymre en met Jerfi als tweede lezer, begonnen we aan het avontuur van het proefschrifttraject. Ik ben jullie veel dank verschuldigd voor jullie begeleiding, waarin ik alle vrijheid kreeg om mijn eigen weg te vinden, maar ook de handvatten om tijdens dat proces niet (te erg) te verdwalen. Bedankt voor jullie vertrouwen, de inspirerende en gezellige overleggen, en jullie aansporing om naar de Verenigde Staten te gaan.

A special word of gratitude for Scott Cummings. I cannot thank you enough for your warm welcome at UCLA, for supervising my research, and for guiding me through the enormous amount of literature on public interest litigation in the US. You are a great inspiration, and I am grateful for your constructive and thought-provoking feedback on my drafts. Caelesta Braun, bedankt, niet alleen voor het delen van je bestuurskundige expertise, maar ook voor je samenwerking over de grenzen van onze vakgebieden heen. Ik hoop dat we samen nog veel meer te weten gaan komen over procederen als lobbystrategie.

Dan zijn er nog de mensen die me op het juiste moment het juiste zetje gaven. Tijdens mijn bachelor politicologie doceerde Hans-Martien ten Napel het vak 'Recht'. Hij spoorde mij aan iets juridisch te gaan doen, wat uiteindelijk

leidde tot mijn keuze voor rechtsgeleerdheid als tweede opleiding. Toen ik vervolgens dacht de advocatuur in te willen gaan, was het Wim Voermans die me overhaalde om voor de universiteit te gaan werken: eerst als student-assistent, en later als promovenda. Wim, zonder jouw enthousiasme en doorzettingsvermogen had dit boek er niet gelegen, en had ik mijn 'thuis' in de academie niet ontdekt.

Verder wil ik de leescommissie – bestaande uit Tom Barkhuysen, Bart Jan van Ettekoven, Rob van Gestel, Ingrid Leijten en Rianka Reinhout – bedanken voor hun stimulerende commentaren en waardevolle feedback. Rani Badloe, Daan Kuipers en Tahari Nusaiba, bedankt voor het controleren van de literatuurverwijzingen, en Anne-Marie Krens voor de vormgeving van het manuscript. Judith Budde en Annemieke van Garling, van Uitgeverij Paris, bedankt voor het fijne contact en de mooie uitgave van dit boek.

Daarnaast wil ik mijn (oud-)collega's van de afdeling Staats- en Bestuursrecht bedanken. Ik mag mij gelukkig prijzen met zo'n gezellig en betrokken team. Jullie zorgden ervoor dat het solitaire en serieuze proces van het schrijven van een proefschrift werd afgewisseld met de nodige gezelligheid en humor. In het bijzonder bedank ik Heleen, die altijd bereid was mijn teksten te lezen, over ideeën te sparren of om het juist over alles behalve het onderzoek te hebben. Bedankt Georgina, Joost, Esmée, Joyce en alle andere (oud-)promovendi voor het delen in de PhD-perikelen. Mijn (oud-)kamergenoten Clara, Roel en Tarlach bedank ik voor de fijne werkomgeving. Met mijn toekomstige kamergenoot Gert Jan hoop ik nog vele internationale congressen te kunnen combineren met road trips. Als jij voor de snacks zorgt, dan regel ik de auto!

Tot slot: lieve Bram, met jouw steun durf ik altijd weer een sprong in het diepe te wagen. Het in een relatie gelijktijdig werken aan een proefschrift komt met voor- en nadelen, die ik met niemand liever had willen ontdekken dan met jou (al was het maandenlang samen thuiswerken in coronatijd misschien weer net iets te veel van het goede). Ik beloof dat ik vanaf nu iets minder over procederende belangenorganisaties zal praten, en iets meer zal luisteren naar jouw 'cyber-dingetjes'.

Inhoudsopgave

EERDER GEPUBLICEERD WERK	XV
LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN	XVII
1 INLEIDING	1
1.1 Aanleiding	1
1.1.1 Strategisch procederende belangenorganisaties: (n)iets nieuws?	2
1.1.2 De wereldwijde opkomst van <i>public interest litigation</i>	4
1.1.3 De unieke Nederlandse juridische en politieke context	6
1.1.4 Nieuw leven in het democratisch-rechtsstatelijk legitimiteitsdebat	10
1.2 Doel en onderzoeksvraag	12
1.3 Onderzoeksubject en afbakening	14
1.4 Onderzoeksmethoden	16
1.5 Opbouw	17
DEEL I – STATUS QUO: DE TOEGANG VAN BELANGENORGANISATIES TOT DE RECHTER	19
2 BELANGENORGANISATIES BIJ DE BESTUURSRECHTER	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Karakter van het bestuursprocesrecht	22
2.2.1 Individuele rechtsbescherming versus handhaving van het objectieve recht	22
2.2.2 Rechtsontwikkeling, rechtseenheid en de maatschappelijke rol van de rechter	25
2.3 De belangenorganisatie als belanghebbende	28
2.3.1 Ontwikkeling	28
2.3.2 Belanghebbendheid	32
2.3.3 Rechtspersoonlijkheid	33
2.3.3.1 Stichting en vereniging	34
2.3.3.2 Vereniging met beperkte rechtsbevoegdheid	34
2.3.3.3 Andere entiteiten: de Facebookactiegroep als belanghebbende?	37
2.3.3.4 Tijdstip van het ontstaan van rechtspersoonlijkheid	40
2.3.3.5 Terugvallen op belanghebbendheid individueel ‘lid’	41
2.3.3.6 Rechtspersoonlijkheid: vorm boven inhoud?	42

2.3.4	Algemeen of collectief belang	43
2.3.5	In het bijzonder behartigen	45
2.3.6	Statutaire doelstelling en feitelijke werkzaamheden	47
2.3.7	Rechtstreeks geraakt belang	51
2.3.8	Verdrag van Aarhus en de bijzondere positie van milieuorganisaties	52
2.3.9	Relativiteitsvereiste	54
2.4	Voor beroep vatbaar overheidshandelen: appellabele besluiten	55
2.4.1	Het besluitbegrip, de beschikking en de uitsluiting van beroep tegen algemene regels	56
2.4.2	Het appellabele besluit: als er (n)iets te bundelen valt ...	58
2.4.3	Exceptieve toetsing vaak geen mogelijkheid door ontbreken rechtstreeks belang	59
2.4.4	Geen beroep tegen structurele uitvoeringspraktijken	61
2.5	Alternatieve routes en indirecte toegang	62
2.5.1	Verwijzing en voeging (als derde)	63
2.5.1.1	Verwijzing	63
2.5.1.2	Voeging	64
2.5.1.3	Voeging als derde	64
2.5.2	<i>Amicus curiae</i>	65
2.5.2.1	Opkomst <i>amicus curiae</i>	65
2.5.2.2	Inzet <i>amicus curiae</i> top-down of ook bottom-up?	67
2.5.2.3	Informeel <i>amicus curiae</i>	70
2.5.3	Proefprocessen	71
2.5.4	Toegang tot Europese rechters via nationale (bestuurs)rechters	74
2.6	Conclusie	77
3	BELANGENORGANISATIES BIJ DE BURGERLIJKE RECHTER	81
3.1	Inleiding	81
3.2	Karakter van het burgerlijk procesrecht	83
3.2.1	Individuele rechtsbescherming, rechtssubjecten en partijautonomie	83
3.2.2	De burgerlijke rechter: meer dan een restrechter?	85
3.3	Achtergrond en ontwikkeling van de collectieve actie	86
3.3.1	Terminologie: collectieve, algemene en ideële belangen	86
3.3.2	Totstandkoming	89
3.3.2.1	Ervaringen in bijzondere regelingen en rechtspraak	89
3.3.2.2	Naar een algemene collectieve actieregeling: de WCA	91
3.3.2.3	Naar collectieve schikkingen: de WCAM en Claimcode	93
3.3.2.4	Naar collectieve schadevergoeding én een nieuw collectief actieregime: de WAMCA	94
3.3.2.5	Tegen de achtergrond van Europese ontwikkelingen	96
3.4	Vormgeving en vereisten collectieve actie	97
3.4.1	De collectieve actie in een notendop	97
3.4.2	Rechtspersoonlijkheid	99
3.4.3	Gelijksoortige belangen van andere personen	100

3.4.3.1	Gelijksoortige belangen	101
3.4.3.2	Andere personen	104
3.4.4	Statutaire doelstellingen en feitelijke werkzaamheden	105
3.4.5	Overleg	106
3.4.6	Belangen voldoende waarborgen	107
3.4.7	Representativiteit, good governance en transparantie	108
3.4.8	Overige preliminaire ontvankelijkheidsvereisten	116
3.4.9	Centraal register en aanwijzing van de exclusieve belangenbehartiger	118
3.4.10	Opt-out, reikwijdte vordering en gezag van gewijsde bij ideële acties	120
3.4.11	Financiering	123
3.4.12	Tussenconclusie	125
3.5	Rechtsmachtverdeling: beperkte toegang bij algemene regels	127
3.5.1	De potentie van de civiele 'restroute'	128
3.5.2	De rechtsmachtverdelingskwestie: beperkte toegang bij algemene regels	129
3.5.3	Onderscheid direct en indirect werkende algemene regels	133
3.5.4	Onbeschikbaarheid en ineffectiviteit van het bestuursproces als uitzondering?	136
3.5.5	De aard van de vordering als uitzondering?	137
3.5.6	Creatieve processtrategieën en de noodzaak van een lange adem	140
3.5.7	Tussenconclusie	142
3.6	Alternatieve routes en indirecte toegang	144
3.6.1	Voeging en tussenkomst	144
3.6.2	<i>Amicus curiae</i>	148
3.7	Conclusie	150
4	HET LEGITIMITEITSDEBAT	153
4.1	Inleiding	153
4.2	Collectieve belangenbehartigers in het bestuursrecht	154
4.2.1	Van bovenindividueel belang naar bundeling van belangen	155
4.2.2	Wat maakt een groep een juridisch relevante groep?	158
4.2.3	Efficiënte rechtsbescherming	160
4.2.4	Effectieve rechtsbescherming	161
4.2.5	Verenigbaarheid met functie bestuursprocesrecht	162
4.2.6	Representativiteit	163
4.2.7	Tussenconclusie	164
4.3	Collectieve belangenbehartigers in het burgerlijk recht	164
4.3.1	Gebundelde belangen	164
4.3.2	Efficiënte rechtsbescherming	168
4.3.3	Effectieve rechtsbescherming	169
4.3.4	Verenigbaarheid met functie burgerlijk procesrecht	172
4.3.6	Tussenconclusie	173
4.4	Algemene belangenbehartigers in het bestuursrecht	174
4.4.1	Algemene belangen	175

4.4.2	Bedreiging versus bescherming van de democratie	176
4.4.3	Schaduwoverheid versus waakhondfunctie	181
4.4.4	Juridisering openbaar bestuur en politisering rechtspraak: <i>who's to blame?</i>	182
4.4.5	Objectieve rechtmatigheidscontrole versus bescherming van stemloze belangen	186
4.4.6	Representativiteit, misbruik en procedeerclubs	188
4.4.7	Tussenconclusie	191
4.5	Algemene belangenbehartigers in het burgerlijk recht	192
4.5.1	Algemene belangen: wel of niet individualiseerbaar?	193
4.5.2	Effectieve rechtsbescherming bij structurele kwesties	194
4.5.3	De rol van de rechter binnen de trias	196
4.5.4	Vermaatschappelijking van het burgerlijk recht	200
4.5.5	Verenigbaarheid met functie burgerlijk procesrecht	202
4.5.6	Representativiteit	203
4.6	Conclusie	204
DEEL II – VERRIJKING: PROCEDERENDE BELANGENORGANISATIES TUSSEN POLITIEK EN RECHT		209
5	BELANGENORGANISATIES EN HET POLITIEKE PROCES: EEN SOCIAAL-WETENSCHAPPELIJKE VERKENNING	211
5.1	Inleiding	211
5.2	Belangenorganisaties in sociaalwetenschappelijke context	212
5.2.1	Politologie en bestuurskunde	213
5.2.2	Van empirie naar theorie?	214
5.2.3	Andere invulling van het concept 'belangenorganisatie'	214
5.2.4	De verhouding tussen politieke partijen en belangenorganisaties	216
5.3	Belangenorganisaties in het politieke proces: de theorie	217
5.3.1	Het politieke proces: de institutionele én de maatschappelijke pijler	218
5.3.2	Pluralisme: belangenorganisaties cruciaal voor democratie	218
5.3.3	Neocorporatisme: polderen met geprivilegieerde belangenorganisaties	220
5.3.4	Gemene deler: representatieve belangeninbreng als voorwaarde voor legitimiteit	222
5.4	Belangenorganisaties in het politieke proces: de praktijk	223
5.4.1	Elitisme: belangenorganisaties bedreiging voor democratie	223
5.4.2	Neopluralisme: verscheidenheid zonder eerlijke representatie van alle belangen	226
5.4.3	Het poldermodel in verval?	227
5.4.3.1	Afnemende representativiteit en opkomst nieuwe belangengroepen	228
5.4.3.2	Ongelijke toegang en gebrekkige transparantie	229
5.4.3.3	Het poldermodel in ontwikkeling: de opkomst van pragmatisch polderen	231

5.5	Indirecte toegang: de rechtsgang als (alternatieve) strategie	234
5.5.1	Insiders versus outsiders	234
5.5.2	De rechter als arena voor bovenindividuele belangenbehartiging	237
5.5.3	De maatschappelijke pijler als verklarende én legitimerende factor?	239
5.6	Representativiteit	240
5.6.1	Formele representativiteit	241
5.6.1.1	Lidmaatschap als indicator voor representativiteit	242
5.6.1.2	Interne organisatiestructuur als indicator voor representativiteit	244
5.6.2	Beschrijvende representativiteit	246
5.6.3	Materiële representativiteit	247
5.6.3.1	In hoeverre is het belang los van de achterban vast te stellen?	249
5.6.3.2	Wie is meer geschikt om het belang te behartigen?	250
5.6.4	Expertise als voorwaarde voor representativiteit?	250
5.6.5	Naar een zinvolle invulling van representativiteit	253
5.7	Conclusie	253
6	BELANGENORGANISATIES EN <i>PUBLIC INTEREST LITIGATION</i> : EEN AMERIKAANSE VERKENNING	257
6.1	Inleiding	257
6.2	<i>Public interest litigation</i> in de VS	259
6.2.1	Het concept <i>public interest litigation</i>	259
6.2.2	De opkomst en ontwikkeling van <i>public interest litigation</i>	261
6.2.2.1	Vroege voorbeelden	262
6.2.2.2	<i>Brown v. Board of Education</i> en de opkomst van <i>public interest organizations</i>	263
6.2.2.3	De parallele ontwikkeling van <i>legal aid</i>	265
6.2.2.4	<i>Public interest litigation</i> onder druk?	266
6.2.2.5	Moderne <i>public interest litigation</i>	267
6.3	Procesrechtelijke context	268
6.3.1	Individuele rechtsbescherming als procedureel uitgangspunt	269
6.3.2	De <i>class action</i>	271
6.3.2.1	Gemeenschappelijkheid van rechtsvragen of feitelijke vragen	272
6.3.2.2	Het individu als stroman: naar een volwaardig beroepsrecht voor belangenorganisaties?	276
6.3.3	<i>Representative associational standing</i>	277
6.3.3.1	Beperking tot individualiseerbare belangen: toch weer het individu als stroman?	278
6.3.3.2	Vorbij het individu als stroman: naar een volwaardig beroepsrecht voor belangenorganisaties?	279
6.3.4	Het belang van <i>judicial review</i> in relatie tot het beroepsrecht van belangenorganisaties	281
6.3.5	Mogelijkheden tot indirect procederen	283

6.3.6	<i>Amicus curiae</i>	284
6.3.6.1	Procedurale voorwaarden	284
6.3.6.2	Vriend van rechter én van partijen	285
6.3.6.3	Gebruik ervan bij en door de Supreme Court	286
6.3.7	Interventie	289
6.3.8	Tussenconclusie	291
6.4	Legitimiteit	292
6.4.1	Democratische legitimiteit	292
6.4.1.1	Gebrekkige democratische legitimatie van bepaalde typen overheidshandelen	293
6.4.1.2	<i>Public interest litigation</i> als bescherming in plaats van bedreiging voor de democratie	293
6.4.2	Effectieve rechtsbescherming	296
6.4.2.1	<i>One shotters</i> versus <i>repeat players</i>	297
6.4.2.2	Naar een gelijk speelveld?	298
6.4.3	Representatieve legitimiteit	299
6.4.3.1	<i>Representative associational standing</i> en representativiteit	300
6.4.3.2	De class action en representativiteit	301
6.4.3.3	Advocaat-cliënt-relatie in PIL-context	302
6.4.3.4	Advocaat-groep-relatie in PIL-context	303
6.4.3.5	Verantwoorde representatie	304
6.4.4	De veranderende rol van de rechter	306
6.4.4.1	Van het klassieke model van geschilbeslechting naar <i>public law litigation</i>	307
6.4.4.2	<i>Structural reform theory</i>	309
6.4.4.3	Polycentriciteit	312
6.4.5	Tussenconclusie	313
6.5	Impact	314
6.5.1	<i>Law reform</i> staat niet gelijk aan <i>social reform</i>	315
6.5.2	Het risico op <i>backlash</i>	316
6.5.3	Van <i>public interest litigation</i> naar <i>public interest lawyering</i>	318
6.6	Conclusie	320
DEEL III – HERWAARDERING: HOE NU VERDER?		323
7	SYNTHESE EN CONCLUSIE	325
7.1	Inleiding	325
7.2	Typologie van belangen	327
7.2.1	Indeling op basis van herleidbaarheid tot individueel belang	328
7.2.1.1	Collectieve belangen: bundeling	329
7.2.1.2	Collectieve belangen: bovenindividueel	329
7.2.1.3	Algemene belangen	330
7.2.1.4	Hét algemeen belang	330
7.2.2	Ideële belangenbehartiging	331

7.3	Legitimiteit	333
7.3.1	Tegen de achtergrond van gelijke toegang tot de rechter	334
7.3.1.1	Efficiënte rechtsbescherming	335
7.3.1.2	Effectieve rechtsbescherming	337
7.3.2	Uitgangspunt van individuele rechtsbescherming	339
7.3.3	Bedreiging of bescherming van de democratie?	341
7.3.3.1	Belangenorganisaties als counterveiling power via eenzijdige behartiging van specifieke deelbelangen	341
7.3.3.2	Beperkte(re) democratische legitimatie van bepaalde typen overheidshandelen	342
7.3.3.3	Ongelijke toegang tot politieke proces legitimeert gelijke toegang tot juridische proces	343
7.3.3.4	Waakhondfunctie	345
7.4	Effectiviteit	345
7.4.1	Welke typen belangen kunnen in rechte worden behartigd?	346
7.4.2	Wie kan deze typen belangen behartigen?	348
7.4.3	Tegen welk overheidshandelen kan worden opgekomen?	350
7.4.3.1	Het individuele uitvoeringsbesluit als beperkt toegangsticket tot de bestuursrechter	351
7.4.3.2	De burgerlijke rechter als beperkte restrechter	353
7.5	Procedurele randvoorwaarden	355
7.5.1	Procederen over algemene regels	356
7.5.1.1	Loslaten van de Paspoortjurisprudentie	356
7.5.1.2	Openstellen van beroep tegen algemene regels	357
7.5.1.3	Meer transparantie en minder noodzaak tot individuele handhavingsverzoeken	359
7.5.1.4	Alternatief: minder stringente toepassing van het rechtstreeks-vereiste	360
7.5.2	Het representativiteitsvereiste	361
7.5.2.1	Representativiteitsvereiste als middel tot een doel	362
7.5.2.2	Representativiteit: tussen mandaat en onafhankelijkheid	362
7.5.2.3	Kwantitatieve en kwalitatieve criteria voor representativiteit	363
7.5.2.4	Naar een zinvolle invulling van representativiteit	363
7.5.2.5	Een terughoudende toets aan representativiteit	366
7.5.3	Het vereiste van rechtspersoonlijkheid	367
7.5.4	De <i>amicus curiae</i>	368
7.6	Conclusie	371
	SUMMARY	377
	LITERATUURLIJST	387
	JURISPRUDENTIE	419
	CURRICULUM VITAE	425

Eerder gepubliceerd werk

Dit proefschrift bevat passages uit en/of bouwt voort op de volgende eerdere publicaties van de auteur:

- R. Stolk, 'De algemeenbelangactie in strijd met het algemeen belang? Over de representativiteit van algemene belangenbehartigers', *Nederlands Juristenblad* 2023/970, p. 1064-1071.
- R. Stolk, 'Wie zijn zij ...?! De representativiteit van procederende belangenorganisaties', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2020/204, p. 472-480.
- R. Stolk, Y.E. Schuurmans & J.E. Esser, 'De amicus curiae: een instrument voor rechtsvorming of ook voor rechtsbescherming?', *Ars Aequi* 2019/68, p. 9-19.
- R. Stolk, 'De legitimiteit van strategisch procederende belangenorganisaties', in: R. Stolk e.a. (red.), *Strategisch procederen in het bestuursrecht* (Preadviezen Jonge VAR-reeks nr. 16), Den Haag: Boom juridisch 2018, p. 9-64.
- Y.E. Schuurmans & R. Stolk, 'Het proefproces als collectieve actie', *Nederlands Tijdschrift voor Bestuursrecht* 2017/2, p. 6-15.

Lijst van afkortingen

ACLU	American Civil Liberties Union
ANBI	Algemeen nut beogende instelling
Awb	Algemene wet bestuursrecht
B.V.	Besloten vennootschap
BW	Burgerlijk Wetboek
CBb	College van Beroep voor het bedrijfsleven
CBHO	College van Beroep voor het Hoger Onderwijs
COA	Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers
CRvB	Centrale Raad van Beroep
EB	Exclusieve belangenbehartiger
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FNV	Federatie Nederlandse Vakbeweging
HvJ EU	Hof van Justitie van de Europese Unie
ICAM	Initiatieven Collectieve Acties Massaschade
KHN	Koninklijke Horeca Nederland
LOS	Legal opportunity structures
LSC	Legal Services Corporation
LTO	Land- en Tuinbouworganisatie
MOB	Mobilisation for the Environment
M&M	Stichting Mens en Milieu
NAACP	National Association for the Advancement of Colored People
Ngo	Niet-gouvernementele organisatie
NJCM	Nederlands Comité voor de Mensenrechten
N.V.	Naamloze vennootschap
NVKP	Nederlandse Vereniging Kritisch Prikken
NVWA	Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit
OM	Openbaar Ministerie
PAS	Programma Aanpak Stikstof
PIL	Public interest litigation
PILP	Public Interest Litigation Project
PLL	Public law litigation
POS	Political opportunity structures
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
SCRAP	Students Challenging Regulatory Agency Procedure
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
UCLA	University of California, Los Angeles
VMO	Vereniging Milieu Offensief

VWEU	Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie
WAMCA	Wet Afwikkeling Massaschade in Collectieve Actie
WCA	Wet Collectieve Actie
WCAM	Wet Collectieve Afwikkeling Massaschade
WHO	World Health Organization
ZBO	Zelfstandig bestuursorgaan